

Krmíčková, Helena; Sviták, Zbyněk

O lokalizaci místního jména "Pypiz" : (in margine CDB VI)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
2003, vol. 52, iss. C50, pp. [53]-64

ISBN 80-210-3380-0

ISSN 0231-7710

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102546>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

HELENA KRMÍČKOVÁ – ZBYNĚK SVITÁK

O LOKALIZACI MÍSTNÍHO JMÉNA „PYSPIZ“ (IN MARGINE CDB VI)

Anglický esejista, historik a filosof Thomas Carlyle (1795–1881) jednou poznamenal, že rejstřík bez knihy mu posloužil mnohokrát, ale samotná kniha bez rejstříku nikdy.¹ I když neměl výslovně na mysli rejstříky kritických edicí diplomatického materiálu, přesto docela výstižně postihl jejich postavení a význam v rámci celého díla. Jmenný rejstřík a glossarium nejsou pouhé „povinné“ přívažky, ale představují nedílnou součást kritického aparátu, když v nich nalézáme souvislosti mezi jinak v řeči pramene znějícími jmény osob či lokalit nebo odlišně nazývanými věcnými pojmy.²

Zatímco při přípravě glossaria je editor nucen stále pátrat v různých latinských slovnících a mnohdy v nich marně hledá slovo, které zřejmě zná jen „jeho“ listina, při zpracovávání rejstříku jmenného leží kolem něj záplava literatury jiného typu – práce historické, vlastivědné, podrobné sbírky mapové a samozřejmě práce o místních jménech. Ani zde však občas neuspěje – buď proto, že hledanou lokalitu neidentifikoval nikdo z jeho předchůdců, nebo proto, že nikdo z nich neznal „jeho“ listinu, ale také proto, že se s názorem dosud v literatuře tradovaným nemůže ztotožnit.

S posledně uvedeným případem jsme se utkali při práci na VI. dílu edice *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*,³ když jsme se zamýšleli nad určením lokalit, jež získal oslavanský klášter od moravského maršálka Bohuše z Drahotuše, a museli jsme zaujmout jiný názor než dvoudílné kompendium *Místní jména na Moravě a ve Slezsku* autorů Ladislava Hosáka a Rudolfa Šrám-

1 Citováno podle H ä r t e l , Reinhard: *Mehr als ein Anhang: Das computererstellte Register*. In: *Historische Edition und Computer*. Hgg. von A. Schwob, K. Kranich-Hofbauer, D. Suttinger. Graz 1989, s. 67.

2 Přehnaně chápaný Carlyleův výrok by mohl vést k očekávání, že z rejstříků lze rekonstruovat text pramene – tak tomu jistě není, avšak pro zájemce o jména osob, lokalit nebo věcné pojmy je rejstřík nepostradatelný.

3 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (= CDB) VI, v tisku.

ka,⁴ které je dominantní příručkou pro utváření názoru na dějiny obcí a historický vývoj osídlení.

V případě kláštera oslavanských cisterciáček je práce o to složitější, že v jejich písemných pramenech nalezneme vedle místních jmen snadno ztotožnitelných se stávajícími sídlišti také množství nejednoznačně vyložitelných jmen lokalit.⁵ Jednou z příčin je skutečnost, že osady, které ve 13. století nově vznikaly kolonizační činností, neměly mnohdy dlouhou existenci, protože se proměnila struktura osídlení,⁶ druhou potom je absence papežské nebo panovnické konfirmace s výčtem vesnic a jiných majetků kláštera, jak jsme tomu zvyklí u jiných duchovních institucí. Tato konfirmace by zachycovala stav a rozsah klášterní državy v daleko úplnější podobě, než se nám ji daří rekonstruovat z jednotlivých listin, a byla by tak vítanou pomůckou při identifikaci lokalit. Dalším důvodem je také poměrně vysoká proměnlivost tvarů jmen lokalit, zachovaných v listinách, které byly písaři zapisovány pravděpodobně podle akustického vjemu. V neposlední řadě se lze domnívat, že tvary jmen sídlišť nemusely být ještě zcela fixovány, pokud se jednalo o vesnice nově založené.

S naším případem, se zmíněnými donacemi moravského maršálka Bohuše z Drahotuš pro oslavanský klášter, souvisejí čtyři listiny, vydávané v VI. dílu CDB.

- A) 1280 června 2. Brno (CDM IV, s. 239–240, č. 176, AZK, s. 50, č. 277, CDB VI, s. 153–154, č. 101).⁷ Moravský maršálek Bohuš řečený z Drahotuš dává své dceři řeholnici Herše a oslavanskému klášteru vesnici *Zbiscowiz* s patronátním právem. Listina je dochována v originále a v transsumptu konfirmace olomouckého biskupa Dětricha z 18. září 1281 (= čtvrtá listina našeho seznamu).
- B) 1281 srpna 22. Brno (CDM IV, s. 253, č. 187, AZK, s. 50–51, č. 281, CDB VI, s. 200–201, č. 155). Bohuš z Drahotuš odkazuje oslavanskému klášteru statek ve vsi *Studyn* a splněním tohoto odkazu pověřuje svého bratra Hartmana z Holštejna. Listina je dochována pouze v transsumptu již zmíněné konfirmace olomouckého biskupa Dětricha z 18. září 1281 (= čtvrtá listina našeho seznamu).

4 H o s á k , Ladislav – Š r á m e k , Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I-II*. Praha 1970, 1980.

5 Srov. H o s á k , Ladislav: *Místopisné záhady v pramenech k dějinám oslavanského kláštera*. Onomastické práce 3, 1970, s. 86–88; M ě ř í n s k ý , Zdeněk: *Několik poznámek k místopisným záhadám v dějinách oslavanského kláštera*. Časopis Matice moravské (= ČMM) 92, 1973, s. 302–306.

6 Ke změně struktury osídlení na panství oslavanského kláštera ke konci 13. století viz M ě ř í n s k ý , Zdeněk: *Zaniklé středověké osady na panství kláštera oslavanského*. (Vývoj a změny struktury osídlení.) *Archaeologia historica* 1, 1976, s. 109–120.

7 Edice zde uvádíme výběrově – *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (= CDM) IV. Ed. A. Boczek. Olomucii 1845, který cituje dosavadní literatura, a *Archivy zrušených klášterů moravských a slezských*, 1. Inventář pergamenů z let 1078–1471 (= AZK). Vyd. J. Šebánek. Brno 1932, na něž budeme odkazovat v následujícím textu. Úplný výčet edicí zachycuje na příslušných místech VI. díl CDB.

C) 1281 Brno (CDM IV s. 266–267, č. 202, AZK, s. 51, č. 284, CDB VI s. 201–202, č. 156). Gerhard z Obřan dosvědčuje, že moravský maršálek Bohuš dal oslavanskému klášteru vesnici *Pyspiz* a oslavanský klášter dal Bohušovi k doživotnímu užívání svou polovinu vesnice *Studin* a to tak, aby se po jeho smrti klášteru vrátily obě poloviny – klášterní i Bohušova. Listina je dochována v originále.

D) 1281 září 18. Modřice (CDM IV, s. 257–258, č. 192, AZK, s. 51, č. 282, CDB VI, s. 218–219, č. 168). Olomoucký biskup Dětrich potvrzuje oslavanskému klášteru dvě listiny Bohuše z Drahotuš – listinu **A**, jíž dává Bohuš oslavanským cisterciáčkám vesnici *Sbizouich* s patronátním právem, a listinu **C** na statek ve vsi *Studyn*, která se nám dochovala jen díky této konfirmaci.

Podívejme se nyní na tyto listiny blíže. Listiny **A** a **D** a dále **B** a **D** spolu přímo souvisejí, protože jde o vztah vydané listiny a její bezprostřední konfirmace. Listinou **A** dává moravský maršálek Bohuš z Drahotuš oslavanskému klášteru vesnici nazvanou *Zbiscowiz* s patronátním právem. Tato lokalita bývá obecně ztotožňována se Zbýšovem,⁸ přičemž jde o vůbec první doklad k historii jmenované obce a také na dlouhou dobu poslední, protože další zprávy se uvádějí až k roku 1547.⁹ Tatáž lokalita se uvádí ještě v konfirmaci **D** olomouckého biskupa Dětricha z 18. září 1281. Název se vyskytuje ve tvarech *Sbizouich*¹⁰ a *Sbizawich*¹¹ a biskup za inzerovanými listinami výslovně zmiňuje patronát kostela, který přešel na oslavanské cisterciáčky.¹² Musí tedy jít o lokalitu, v níž lze doložit farní kostel přibližně z druhé poloviny 13. století nebo starší.

Druhá dvojice listin má ještě užší vztah, protože **B** se nám nedochovala v originálu a její znění je druhým z transsumptů obsažených v listině **D**; listinou **B** odkázal Bohuš z Drahotuš oslavanskému klášteru své statky (*bona sua*) v lokalitě *Studyn*, která je literaturou shodně určována jako zaniklá Studyň,¹³ a to tak, že mu měly zůstat v doživotním užívání. S místem tohoto jména se v našich listinách nesetkáváme poprvé, protože již v roce 1269 získal v téže vesnici oslavanský klášter koupí za 33 hřiven od Černína z Popovic 7 lánů a dále jeden dvůr, louky, pastviny a křoviny,¹⁴ kteroužto koupí jim dosvědčil ještě téhož roku mo-

⁸ K r a t o c h v í l, Augustin: *Ivančický okres*. Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy (= VM) 23. Brno 1904, s. 350 (zmínka také na s. 212); A Z K, s. 50, č. 277; H o s á k, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha 1938, s. 348; H o s á k, L. – Š r á m e k, R.: *Místní jména II*, s. 787.

⁹ H o s á k, L. – Š r á m e k, R.: *Místní jména II*, s. 787.

¹⁰ Tvar obsažený v transsumptu.

¹¹ Tvar obsažený v Dětrichově textu.

¹² V indorzátu je lokalita jmenována jako *Sepicowitz*, zápis ale je poměrně mladý, protože pochází ze 16. století a pro řešení problému nemá tedy rozhodující význam.

¹³ Naposledy viz H o s á k, L. – Š r á m e k, R.: *Místní jména II*, s. 515.

¹⁴ CDB I-V. Edd. G. Friedrich, Z. Kristen, J. Bistřický, J. Šebánek, S. Dušková, V. Vašků. Pragae, Olomucii 1904–2002. Listina byla opatřena pouze ročním datem; otištěna je v CDB V-2, s. 195, č. 600.

ravský komorník a purkrabí na Veveří Hartleb.¹⁵ Hartlebova dosvědčovací listina nemohla být příliš vzdálena od Černínovy darovací, protože na obou jsou titíž svědkové a vše se stalo v Brně na provinciální cúdě.

Mimo zmíněné tři listiny jako by stála listina C, ve které Gerhard z Obrán dosvědčuje Bohušovu donaci vesnice *Pyspiz* Oslavanům a dále ze strany oslavanského kláštera propůjčení poloviny vsi *Studin* Bohušovi. Za vesnici *Pyspiz* (v listině je uvedeno pouze *vice versa* – opačně, obráceně, ale i tento výraz dosvědčuje recipocitu) mu klášter propůjčil k doživotnímu užívání polovinu *Studyně* – zřejmě takto byl rozsáhlý majetek získaný v roce 1269 od Černína z Popovic. Po Bohušově smrti se pak tato část vesnice stejně jako druhá část, získaná od Bohuše, má vrátit klášteru. Gerhard zmiňuje část *Studyně* vlastněnou klášterem, nikoliv Bohušem, tedy jiný majetek než uvádí listina B. Na první pohled se tak může zdát, že jde o další Bohušovu donaci Oslavanům, izolovanost listiny C je ovšem pouze zdánlivá. S listinou B ji spojuje alespoň zmínka, že část *Studyně* získal klášter od Bohuše, a s listinou A má vlastně ještě užší vztah. Ona zdánlivě další vesnice darovaná Bohušem klášteru, *Pyspiz*, má zřejmou souvislost s vesnicí *Zbiscowiz* v listině A, v jejímž indorzátu čteme: *Super villam Pispicz*. Zápis indorzátu pochází pravděpodobně ze 14. století a nepochybně vznikl v klášteře, protože stejnou rukou jsou psány dorzální poznámky na dalších oslavanských listinách.¹⁶ V té době, relativně nepříliš vzdálené od našich listin, muselo být klášteru jasné, které majetky vlastní a vlastnil. Ztotožnění těchto lokalit nevylučuje ani text Gerhardovy listiny. Bohuš sice daroval oslavanským cisterciáčkám vesnici *Zbiscowiz* již v červenci roku 1280 (a Gerhardova listina je z roku 1281 bez bližšího určení denního data), ale tento dar, současně zřejmě i věno dcery-řeholnice, zřejmě zatoužil mít nějak kompenzovaný. Proto za vesnici, kterou přestal užívat, získal od kláštera k doživotnímu užívání polovinu *Studyně*, když na dobu jeho života mu zůstala, jak víme z listiny B, druhá polovina této lokality. Na vesnici *Zbiscowiz* vydal klášteru listinu již 2. července 1280, doživotní propůjčení klášterní poloviny *Studyně* nebylo zlistiněno, protože Bohuš dal přednost před listinou¹⁷ právnímu aktu na brněnské cúdě – Gerhard píše, že se tak stalo *in presencia baronum de provincia Brunnensi*. Oslavanský klášter měl ve zvyku si nechávat získané statky a práva potvrzovat jednak olomouckými biskupy, jak tomu je v listině D, ale také významnými šlechtici, kteří byli právnímu aktu přítomni. Proto tedy vzniklo písemné svědectví Gerharda z Obrán.

Než postoupíme dále v úvahách o získané oslavanské lokalitě, musíme se ještě chvíli věnovat této Gerhardově listině. Konstatovali jsme, že obsahuje pouze vročení, nikoliv denní datum. Starší edice ji také řadí pouze k tomuto roku. O přesnější časové určení se pokusil Jindřich Šebánek, když její regist otiskl s datem 1281, [po září 18.] a v poznámce vysvětlil, že listina svým obsahem náleží k Bohušově listině (A), ale není uvedena v konfirmaci Dětrichově (D), a tak

15 CDB V-2, s. 197, č. 601; listina byla byla opatřena pouze ročním datem.

16 Srov. CDB V-2, s. 465, č. 788; s. 617, č. 880.

17 Listinné potvrzení oslavanského kláštera o vzájemné výměně neznáme pro světskou osobu, ale pouze pro duchovní instituci (pro Hradiště sv. Hipolyta, CDB V-1, s. 282–284, č. 177).

je zařazena až za ní. J. Šebánek tedy dospěl k názoru (stejně jako po mnoha letech i my), že jde ze strany Bohušovy o donaci jedné lokality. Odlišit se od něj ale musíme v chronologickém zařazení listiny – naše zařazení v CDB VI je 1281 [post aug. 22]. Listina C totiž nesporně vznikla po B, je zde zmínka, že po Bohušově smrti se má klášteru vrátit i druhá část Studyně získaná od Bohuše, a tento odkaz byl učiněn právě onoho 22. srpna. Nebyl však žádný důvod k tomu, aby byla C confirmována Dětrichem. Již jsme se zmínili o oslavanském zvyku dávat si své listiny potvrzovat olomouckými biskupy. Dělo se tak v době, kdy příslušný biskup přicestoval do Modřic. Listina A byla vydána ještě za episkopátu Brunova, ale máme důvod se domnívat, že Bruno buď pro svůj věk nebo špatný zdravotní stav od 2. července 1280, kdy byla vydána listina A, až do své smrti 17. února 1281 Modřice vůbec nenavštívil.¹⁸ Nejbližší příležitostí k získání biskupské confirmace bylo až září 1281, kdy přijel poprvé do Modřic nově zvolený olomoucký biskup Dětrich, který zde 17. a 18. září vydal několik listin. Ze stejného dne jako listina D pochází i další Dětrichova confirmace pro klášter, jíž mu biskup potvrzuje patronátní práva kostelů v Miroslavi, slezské Nové Cerekvi, u Všech Svatých na Starém Brně, v Troskotovicích a Mohelně.¹⁹ Od šlechticů si ale Oslavany nechávaly potvrzovat příslušné právní akty někdy téhož dne, kdy jim byla udělena darovací listina, jindy jen s malou prodlevou.²⁰ Situace, k níž došlo v souvislosti s Bohušovými donacemi, pak mohla vypadat takto: Bohuš vydává 22. srpna 1281 listinu na svou polovinu Studyně (B). Tuto listinu podle koroborace pečetí on sám, jeho bratr Hartman z Holštejna, který byl ostatně ustanoven jako vykonavatel odkazu, a druhý bratr Petr, lektor brněnských dominikánů. Právní akt v listině (na rozdíl od listiny A) dosvědčilo několik svědků: Gerhard z Obřan, Vznata (z Meziříčí a z Lomnice), Havel a dva úředníci – Jindřich, *iudex provincie Brunnensis*, a Vecemil, *zudarius eiusdem provincie*. Většina těchto osob figuruje i ve svědečné formulí listiny Gerhardovy – Hartman, který pečetil listinu B, Vznata a Jindřich s Vecemilem. Místo Havla je zde uveden Vznatův syn Tas z Tasova. Gerhard se v listině C zmiňuje, že Bohuš své

18 Ani *Granum catalogi praesulum Moraviae* ani Augustina Olomouckého *Series episcoporum Olomucensium* nezmiňují žádné podrobnosti ze závěru Brunova života. Dochovaný listinný materiál však dokládá jeho poslední cesty do Kelče (byl zde přítomen 27. března 1280, srov. CDB VI, s. 148–149, č. 95) a do slezské Kětři (listinu zde vydal 10. května 1280, CDB VI, s. 152–153, č. 99). Od té doby se v diplomatickém materiálu neobjevuje. 29. prosince 1280 vydal saský kníže Albert listinu pro moravské johanity (CDB VI, s. 159–161, č. 113) jako *Moraviae tutor*. Bruno tehdy ještě žil, ale zmíněnou funkci z důvodů výše naznačených zřejmě již zastávat nemohl.

19 CDB VI, s. 217–218, č. 167.

20 Tuto skutečnost nejlépe prokazuje listina bítovského komorníka Egidia datovaná 29. listopadu 1262 (CDB V-1, s. 527–529, č. 355*), tedy ve stejný den jako listina, o které podává svědectví. Egidiova listina, zhotovená v oslavanském klášteře a dochovaná ve dvou originálech, vznikla patrně o několik let později a oslavanský pisár ji datoval podle uskutečnění právního aktu, protože to bylo v klášteře zvykem. Na potvrzování listin, daleko častější než u jiných duchovních institucí, upozornili Š e b á n e k , Jindřich – D u š k o v á , Sáša: *Česká listina doby přemyslovské 2*. Listina u světských feudálů. Sborník archivních prací 6/1, 1956, s. 185 a násl.

pořízení učinil na cúdě. Svědkové tedy byli účastníky této cúdy. A protože se jejich řada téměř opakuje, můžeme se domnívat, že pro svědky k darování Studyně (B), využil Bohuš tytéž osoby, které se sjely do Brna při zmíněné příležitosti. Listiny B a C tedy od sebe mohou být jen nepatrně časově vzdáleny. (Na tuto skutečnost upozornil již L. Jan, který Gerhardovu listinu položil rovněž ke 22. srpnu nebo do doby krátce po něm.²¹) K Šebánkovu argumentu, že listina C není obsažena v konfirmaci D, můžeme říci, že cisterciáčky neměly důvod, proč dávat Gerhardovu listinu konfirmovat. Gerhard dosvědčuje darování *Pyspiz*, na stejnou lokalitu mají řeholnice listinu A konfirmovanou Dětrřichem. Dětrřich dále konfirmuje listinu C na Studyň, jejíž obsah je u Gerharda jen naznačen. To, co ještě Gerhard uvádí, nemusí být předmětem konfirmace – Oslavany propůjčují Bohušovi na dobu jeho života svou polovinu Studyně. Zde jde o propůjčení majetku, na který již mají listinu od Černína z Popovic. Biskupské konfirmace oslavanských listin navíc netrasmuovaly listiny, v nichž příslušné donace Oslavanům dosvědčovali šlechticové.

Naše předcházející úvahy o identifikaci podporuje i další doklad – listina olomouckého biskupa Dětrřicha z 25. února 1288, daná v Modřicích pro oslavanský klášter, již biskup potvrzuje kněze Křišťana, presentovaného mu klášterem, správcem kostela *in Bisspiz*.²² Odtud vyplývá, že jak v lokalitě nazvané *Zbiscowiz*, tak i v místě nazvaném *Pyspiz* je doložen kostel. Přestože podobnost *Bisspiz* a *Pyspiz* je nápadná a obě jména by si zasloužila, aby byla ztotožněna, *Vlastivěda moravská* řadí tuto lokalitu ke Zbýšovu,²³ a podobně zřejmě pod jejím vlivem také J. Šebánek.²⁴ L. Hosák a R. Šrámek tento doklad nikam výslovně nepřirazují.²⁵

Z řečeného vyplývá, že se jedná pouze o jedinou vesnici. Problém ale nastane, budeme-li chtít tuto vesnici ztotožnit s některou konkrétní lokalitou. Tato lokalita v roce 1280 nevznikla, existovala již dříve. Na prvním místě se tedy podíváme na to, zda se Biskoupky a Zbýšov objevují ve starších pramenech, než jsou námi zkoumané listiny. Dále bychom měli vzít v úvahu podobu zkoumaných jmen, která mohla mít v případě dalších stejnojmenných lokalit podobný tvar. A konečně musíme zvážit nejzávažnější informaci, kterou jsme z našeho korpusu listin o hledané lokalitě získali – ve které z nich se vyskytuje farní kostel už od 13. století.

O lokalizaci místního jména *Pyspiz* napanuje ve starší literatuře shoda. Řehoř Wolný, když popisuje historii oslavanského kláštera, říká, že klášter roku 1281 směnil s Bohušem z Drahotuš půl vsi Studyně za ves *Bispic*.²⁶ Neidentifikuje

21 J a n , Libor: *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*. Brno 2000, s. 252–253.

22 *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (= RBM) II. Ed. J. Emler. Pragae 1882, s. 618, č. 1434; plný text CDM IV, s. 344, č. 265.

23 K r a t o c h v í l , A.: *Ivančický okres*, s. 350 s nepřesným čtením *Biospicz*.

24 AZK, s. 59, č. 318. Z Šebánka vychází i mladší literatura. Viz např. J a n , L.: *Vznik zemského soudu*, s. 141, 253.

25 Není u Zbýšova viz H o s á k , L. – Š r á m e k , R.: *Místní jména II*, s. 787, ani u Biskoupek viz tamtéž, s. 70.

26 W o l n ý , Gregor: *Kirchliche Topographie von Mähren* (= KT) II. Brünn 1858, s. 18.

lokalitu nijak blíže a také listinu C, která výměnu dokládá, nedává do přímé souvislosti se Zbýšovem, i když zmiňuje biskupovo potvrzení patronátu z roku 1288.²⁷ *Vlastivěda moravská* lokalitu ztotožňuje se Zbýšovem²⁸ a zřejmě podle ní také J. Šebánek.²⁹ L. Hosák ve svém *Historickém místopise* ztotožňuje lokalitu *Pypiz* s Biskoupkami,³⁰ dále v rejstříku udává i „Biskupice v neznámé poloze (Ivančice?)“³¹ a taktéž uvádí, že v okolí Modřic je třeba hledat zaniklé vsi Biskupice, Korolupy a Velehrad.³²

Za novým ztotožněním lokality *Pypiz* s Biskoupkami můžeme hledat snahu o identifikaci jedné z lokalit *Biscupici* ze známé listiny olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, jíž přenáší biskupské sídlo od kostela sv. Petra ke kostelu sv. Václava a sepisuje jeho statky.³³ Tvar jména Biskoupy se totiž běžně v pramenech vyskytuje jako Biskupice. S Biskoupkami ztotožňuje lokalitu *Byskupicz* F. Černý podle zápisu zemských desk k roku 1379,³⁴ kdy Drslav Schelemberg se svými dědici prodává Hynkovi z Lipé a jeho dědicům svá dědičná zboží, totiž hrad Templštejn, dvory se sedmi poplužními, celé vesnice Jamolice, Dobřínsko, Řeznovice a *Byskupicz*, a to se vším příslušenstvím, poplužními, s patronáty, právy a užitky, a také s právy ve vinicích *Myspitz et Spanycz*, desátky a všemi užitky.³⁵ Také roku 1560 vkládá do zemských desk Bohunka z Lipé nejvyššímu maršálkovi Pertoltovi z Lipé své vlastní zboží a dědictví, mezi nimi rovněž Biskupice – ale zápis má na mysli nepochybně Biskoupy, protože se tu dále mluví o sousedních Hrubšicích.³⁶

Ve Zdíkově listině se lokalita Biskupice vyskytuje celkem šestkrát, a to jedenkrát jako příslušenství olomouckého kostela, třikrát u spytihněvského, jedenkrát u znojenského a stejně tak u brněnského. Jako příslušenství břeclavského

27 Tamtéž, s. 13.

28 K r a t o c h v í l, A.: *Ivančický okres*, s. 351. H a ň á k, Vilém: *Moravsko-krumlovský okres*. VM 31. Brno 1913, s. 130 považuje Biskoupy za později založenou ves pouze s kaplí uprostřed návsi. Má na mysli až novověké založení, přičemž se odvolává na Wolného, který také „o vsi nic nepodává“.

29 AZK, s. 51, č. 283 (listina C) a s. 59, č. 318 (biskupova konfirmace z 1288).

30 H o s á k, L.: *Historický místopis*, s. 346 (heslo Oslavany; u hesla Biskoupy odkazuje k roku 1281 na Oslavany, kde cituje naši listinu C – tamtéž, s. 118).

31 Tamtéž, s. 346.

32 Tamtéž, s. 220.

33 CDB I, s. 116–123, č. 115, zařazená G. Friedrichem na základě předchozí literatury k datu po 30. červnu 1131. Listina se dnes klade do doby o deset let pozdější. S r o v. B i s t ř i c k ý, Jan: *Zdtkovy listiny*. Český časopis historický (= ČČH) 96, 1998, s. 292–305 a tam uvedené podrobnější studie. Jiný názor na dataci přináší B o l i n a, Pavel: *K interpretaci a datování Zdtkových listin*. ČČH 97, 1999, s. 273–292.

34 Č e r n ý, František: *Ukazatel jmen k latinským zemským deskám brněnským a olomouckým*. Brno 1914, s. 15.

35 *Die Landtafel des Markgrathumes Mähren*. Brünner Zuda (= ZDB) I. Hgg. von P. v. Chlumceky, J. Chytil, C. Demuth, A. v. Wolfskron. Brünn 1856, (VI) s. 137, č. 644.

36 *Moravské zemské desky*. Kraj brněnský (= ZDB) II (1480–1566). Ed. T. Kalina. Praha 1950, (XXVIII) s. 391, č. 29.

nebo přerovského kostela se *Biscopici* nevyskytují. Friedrichovo určení lokalit v CDB je však problematické³⁷ a přineslo nesouhlas, který se projevil snahami o opravu.³⁸ Jejich identifikace se současným stavem ale není v literatuře jednoznačná a podle autorů se liší.

Problém nenastává u Biskupic, které jsou jmenovány jako příslušenství znojemského kostela. G. Friedrich i L. Hosák a R. Šrámek je kladou shodně k Biskupicím u Hrotovic.³⁹ Stejně tak jedny z Biskupic od spytihněvského kostela kladou G. Friedrich i L. Hosák a R. Šrámek shodně k Biskupicím u Luhačovic (nebo u Uherského Brodu, což je ale, pro blízkost obou míst, totéž).⁴⁰ Ze čtyř zbývajících nejsou dvoje identifikovány vůbec – jde o ty, které patří ke spytihněvskému kostelu. O nich se zmiňuje Friedrich, že totiž pravděpodobně ležely *in regione proxima*,⁴¹ V. Nekuda pouze konstatuje, že patřily ke spytihněvskému kostelu, ale zmiňuje toliko jednu lokalitu,⁴² L. Hosák a R. Šrámek je neidentifikují.

Ze zbývajících dvou výskytů jména *Biscopici* to, které patří k olomouckému kostelu, ztotožňuje Friedrich nejprve s Biskupicemi u Kralic na Prostějovsku,⁴³ ale později podle Sedláčka s místem Biskupstvo u Olomouce.⁴⁴ L. Hosák a R. Šrámek se přiklání k Friedrichovi, když lokalitou kladou ke vsi Biskupice, vzdálené devět kilometrů východojihovýchodně od Prostějova.⁴⁵ Jmenovaní autoři ale u Biskupství, což je nyní část Náměště na Hané, praví, že to je ona část Náměště, která 1131 (= Zdikova listina) patřila olomouckému biskupství.⁴⁶

37 Například proboštství kostela sv. Václava klade Friedrich do Podivína (CDB I, s. 120, č. 115, pozn. 63, patrně pod vlivem R i c h t e r a Franze Xavera: *Die ältesten Or.-Urk. der Olmützer erzbischöflichen Kirche in Steindruck und hist. gewürdigt*. Olmütz 1831, s. 14), přestože vesnice, jež mu přísluší, jsou položeny v okolí Olomouce. Nepochybně se jedná o kostel sv. Václava v Olomouci. K tomu srov. B i s t ř i c k ý, Jan: *Studien zum Urkunden-, Brief- und Handschriftenwesen des Bischofs Heinrich Zdik von Olmütz*. Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde 26, 1980, s. 156.

38 Brzy po vydání sešitu prvního dílu CDB se Zdikovou listinou zareagoval na některá Friedrichova určení S e d l á č e k, August: *Příspěvky k nejstarší moravské topografii*. ČMM 30, 1906, s. 169. G. Friedrich poté nechal u listiny č. 115 znovu vytisknout strany 117–124 s opraveným určením lokalit. Nově tištěné strany se poznají podle toho, že na s. 117 je na konci záhlavních poznámek uveden právě jmenovaný Sedláčkův článek. Tyto strany označujeme „bis“, ale upozorňujeme, že nemusely být zařazeny do všech výtisků CDB I a naopak některé svazky mají pouze opravené stránky.

39 Nejprve s otazníkem – CDB I, s. 123, č. 115, pozn. 200 – později bez pochybností, tamtéž, s. 123bis, pozn. 203; H o s á k, L. – Š r á m e k, R.: *Místní jména I*, s. 71 pod č. 3.

40 CDB I, s. 122, č. 115, pozn. 141; H o s á k, L. – Š r á m e k, R.: *Místní jména I*, s. 71 pod č. 2.

41 CDB I, s. 122bis, č. 115, pozn. 144.

42 N e k u d a, Vladimír: *Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu*. Brno 1961, s. 36, č. 9.

43 CDB I, s. 118, č. 115, pozn. 4.

44 CDB I, s. 118bis, č. 115, pozn. 4, podle: S e d l á č e k, A.: *Příspěvky*, s. 169.

45 H o s á k, L. – Š r á m e k, R.: *Místní jména I*, s. 71 pod č. 5.

46 H o s á k, L. – Š r á m e k, R.: *Místní jména I*, s. 71 pod č. 4.

U lokality *Biscupici* z příslušenství brněnského kostela Friedrich původně s určením váhá, když ji s otazníkem klade buď do okresu Moravská Třebová nebo k Moravskému Krumlovu.⁴⁷ A. Sedláček ji jednoznačně identifikuje s Biskupicemi u Jevíčka. Považuje je v letech 1262–1361 za kapitulní zboží. Vyjadřuje dále přesvědčení, že také Biskoupky u Krumlova jsou jistě obsaženy ve Zdikově listině, ale skrývají se pod jiným jménem.⁴⁸ Sedláčkovu ztotožnění s Biskupicemi u Jevíčka posléze akceptuje i Friedrich.⁴⁹ F. Šujan považuje tyto *Biscupici* za zaniklou ves patřící brněnskému kostelu, ale neuvádí ani přibližnou polohu.⁵⁰ I. L. Červinka důsledně vychází z geografického zřetele, podle něhož hledá na první pohled jednoznačně neurčitelné lokality vždy v okolí a blízkosti známých míst. Proto *Biscupici* v okruhu brněnského kostela nelze podle něj hledat až u Jevíčka, ale na Modřicku. Odkazuje přitom na Lechnerovu práci, když poukazuje na trojí Biskupice, které byly manstvím tamního biskupského hradu.⁵¹ Jeho názor přejal v roce 1946 také L. Hosák, který zcela zavrhl Friedrichovu lokalizaci a vyslovil domněnku, že se jedná o nynější Biskoupky.⁵² V. Nekuda je považuje za zaniklou ves olomouckého biskupství, která se měla nacházet u Modřic u Brna.⁵³

L. Hosák a R. Šrámek se rozhodli pro ztotožnění s Biskoupkami u Oslavan,⁵⁴ ovšem v Dodatcích svého díla zavádějí nové heslo pro *Biscupici* ze Zdikovy listiny. Přiklání se pod vlivem Nekudy k mínění, že měly zaniknout v neznámé poloze na Brněnsku.⁵⁵ Na jiném místě ovšem toto tvrzení popírají, když se v rámci oprav opět vracejí k identifikaci s Biskoupkami.⁵⁶ Biskupice u Jevíčka považují za odlišnou lokalitu, pro niž je první doklad k roku 1262 a která tedy není uvedena ve Zdikově listině.⁵⁷

47 CDB I, s. 123, č. 115, pozn. 187.

48 Sedláček, A.: *Přispěvky*, s. 169.

49 CDB I, s. 123bis, č. 115, pozn. 190.

50 Šujan, František: *K nejstaršímu zřízení sociálnímu na Moravě*. ČMM 40, 1916, s. 67.

51 Červinka, Innocenc Ladislav: *K výkladu Zdikovy listiny z roku 1131*. ČMM 41–42, 1917–1918, s. 283. Cituje zde práci Karla Lechnera: *Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthum Olmütz*. Brünn 1902.

52 Hosák, Ladislav: *Lokalisace míst v listině biskupa Jindřicha Zdíka*. ČMM 66, 1946, s. 122.

53 Nekuda, V.: *Zaniklé osady*, s. 36, č. 10.

54 Hosák, L. – Šrámek, R.: *Místní jména I*, s. 70. Zřejmě pod vlivem tohoto díla se vyskytuje lokalita Biskoupky i v českém překladu Zdikovy listiny (*Sborník k 850. výročí posvěcení katedrály sv. Václava v Olomouci*. Zprac. J. Bistřický a M. Pojsl. Olomouc 1982, s. 93).

55 Hosák, L. – Šrámek, R.: *Místní jména II*, s. 843 pod č. 7. Uvádějí, že tento doklad nepatří k Biskupicím u Uherského Brodu ani k Biskupicím u Hrotovic.

56 Tamtéž, s. 957, pod č. 10 – Biskupice na Brněnsku nezanikly, byly to Biskoupky (s odvoláním na Nekudu a původní Hosákův *Místopis*).

57 Tamtéž, s. 71 pod č. 4.

Ze všech těchto dlouhých výkladů vyplývá, že existence našich Biskoupek v osmdesátých letech 13. století není prokázána, o Zbýšovu jsme se zmínili již dříve, že jeho výskyt v listině A je první zprávou o této lokalitě. Určit, o kterou vesnici může jít, se nám takto zjistit nepodařilo. V obou případech může jít o první výskyty.

Podívejme se nyní na tvary, v jakých se vyskytoval název ostatních českých a moravských Biskoupek i Zbýšovů. Biskoupyky se u nás kromě námi zkoumaných vyskytují již jen jednou – dnes jsou osadou obce Sebečice a leží na sever od bývalého okresního města Rokycany –, a to (od roku 1445) ve tvarech *Biskupicz*, *na Biskaupkach*, *Biskaupky*, *Biskoupyky*, *Biskoupyka*, *v Biskupkách*, *Biskupice*. Antonín Profous vysvětluje toto místní jméno jako deminutivum tvaru *Biskupice*, ale ani u tří zástupců *Biskupic* v Čechách nenalézáme tvar s aglutinovaným *z*.⁵⁸ Naproti tomu *Zbýšov* jak na Moravě, tak i v Čechách má k našemu tvaru *Pyspic*, tedy bez *z*, přece jen blíže. Na Moravě nacházíme dva *Zbýšovy*, námi zkoumaný a *Zbýšov* jihozápadně od bývalého okresního města Vyškov. A u tohoto druhého *Zbýšova* zjišťujeme, že nejstarší tvary ze 13. století znějí *Bysou*, *Bissou* či *Pyssou*. *Z* je aglutinováno až později.⁵⁹ Jediný *Zbýšov* v Čechách (jihojihovýchodně od bývalého okresního města Kutná Hora) má pro rok 1381 doloženou podobu *de Byssiewa*, vzniklou podle Profouse a Svobody odsunutím domnělé předložky *z*.⁶⁰ Tyto tvary potvrzují možnost existence jména našeho *Zbýšova* bez *Z*, třebaže v našem případě se tvary s aglutinovaným *z* i bez něj střídají ve velmi krátkém rozmezí let 1280–1288 a vzájemně i prolínají.⁶¹

Podíváme-li se z hlediska církevně správního na obě obecně přijímaná místa, nezískáme nesporný důkaz. Ves má totiž mít farní kostel, jak plyne z biskupovy konfirmace, ale této podmínce nevyhovují především *Biskoupyky*, protože tu žádný kostel v pozdější době není doložen. Když totiž roku 1533 prodává Jan z Lipé a na Krumlově vesnici *Biskoupyky* Janovi a Hynku Dubňanským z Bačic, nezmiňuje ve výčtu příslušenství kostel, ale zato tvrz se dvorem.⁶² Není ale zcela samozřejmé, je-li hledanou lokalitou *Zbýšov*. Jak víme, musel ve *Zbiscowitz* neboli *Pispicz* existovat kostel, jež oslavanský klášter získal od Bohuše z Drahotuš a jehož patronátní právo potvrdil diecézní biskup oslavanským sestřám. Pfiřejmenším od roku 1527 však byla *zbýšovská* obec spravována nikoliv z oslavanského kláštera, ale rosickými faráři, protože tehdy farář Ondřej pohnal oslavanský klášter z dvaceti kop za to, že klášterní obec *Zbýšov* upírá rosické faře desátek. Až teprve roku 1676 byla přifařena k Oslavanům. O zdejší farnosti

58 Profous, Antonín: *Místní jména v Čechách*. Jejich vznik, původní význam a změny I. Praha 1954, s. 85.

59 Hosák, L. – Šrámek, R.: *Místní jména II*, s. 787.

60 Profous, Antonín – Svoboda, Jan: *Místní jména v Čechách IV*. Praha 1957, s. 755.

61 Pro identifikaci nelze ale uvažovat o tvaru *Byscowitz* doloženém k roku 1350 (ZDB I, 151), kde chybí počáteční *Z*. Jde o *Býšovec* u Bystřice nad Pernštejnem, který je dosti vzdálen od Oslavan, nemá kostel a nikdy nebyl v majetku kláštera.

62 ZDB II (XXVII), s. 370, č. 10.

se praví, že *quasi vagam valde in divinis neglectam fuisse*.⁶³ Zdejší kostel sv. Martina snad stával na místě nynějšího chrámu, v jehož zdech se ztratilo jeho původní zdivo, pocházejícího prý podle A. Kratochvíla již z 12. století.⁶⁴ Stavebně-historický průzkum této stavby však nebyl proveden.⁶⁵ Jedná-li se skutečně o Zbýšov, pak nebylo jasné písaři indorzátu na listině Gerharda z Obřan z roku 1281, o kterou lokalitu vlastně jde, protože v 16. století, kdy indorzát vznikl, se psalo *Zbeyssow* jak vidíme v dokladu z roku 1547, a ne *Pispiz*, jak napsal písař indorzátu.

Předchozími úvahami lze považovat za prokázané, že se v případě našeho problému v první řadě nejedná o vesnici Biskoupky. Lze ještě doplnit, že kdyby byla tato vesnice původně majetkem oslavanského kláštera, musela by nějakým způsobem přejít nejprve na vlastníky panství kolem hradu Templštejna, odkud se dostala roku 1379 pánům z Lipé a ti ji připojili k moravskokrumlovskému panství.

Pravděpodobnější je, abychom hledanou lokalitu spojili se Zbýšovem,⁶⁶ ale dlouhé období bez jakékoliv písemné zprávy o vesnici je podivné. Může zde hrát svou roli tíživá situace oslavanského kláštera v pohusitské době a jeho zánik na počátku 16. století. A také v blízkosti ležící místa s reformační tradicí mohla souviset se zánikem patronátu. Nevíme totiž jistě, z které doby byl zdejší kostel sv. Martina.⁶⁷ Řešením celé situace by zcela jistě byl archeologický nález středověkého zdiva ve zbýšovském kostele nebo pozůstatky starého hřbitova. Nemůžeme tedy zatím nabídnout jednoznačnou odpověď, co jsou dnes *Zbiscowiz* neboli *Pypiz*. Písemné prameny byly vyčerpány bez jednoznačného závěru, proto v rejstříku u hledané lokality uvádíme „fortasse Zbýšov“. Závěrečné slovo by měla pronést historická archeologie.

63 Kratochvíl, A.: *Ivančický okres*, s. 351.

64 Tamtéž, s. 352.

65 Za informace děkujeme dr. Jiřímu Doleželovi z Archeologického ústavu AV ČR v Brně.

66 Zajímavá je také zmínka ze zápisu v zemských deskách k roku 1379 (ZDB I, (VI), s. 137, č. 644) o vinici s názvem *Myspicz*, která připomíná název hledané vesnice. Je teoreticky také možné, že vesnice s názvem *Pypiz* existovala právě na tomto místě, později zanikla a její jméno se zachovalo pouze jako název vinice.

67 Wolný, G.: KT, s. 13 uvádí, že v lodi kostela je náhrobek z roku 1605.

ÜBER DIE LOKALISIERUNG DES ORTSNAMENS „PYSPIZ“ (In margine von CDB VI)

Der vorliegende Beitrag ist der Lokalisierung der Ortsnamen Pyspiz und Zbiscowiz gewidmet, die in Urkunden von Bohuš von Drahotuše, Gerhard von Obřany und des Olmützer Bischofs Dietrich für das Kloster in Oslavany aus den Jahren 1280–1288 frequentieren. Das allgemein anerkannte und verwendete moderne Ortsnamenbuch (*Místní jména na Moravě a ve Slezsku*) von Ladislav Hosák und Rudolf Šrámek setzt Pyspiz mit dem Dorf Biskoupky und Zbiscowitz mit Zbýšov gleich, im Unterschied zu einem Teil der älteren Literatur, in der die beiden Ortsnamen mit Zbýšov gleichgesetzt sind. Hinter dem neuen Identifizierungsversuch des Ortsnamens Pyspiz steht wohl die Bemühung eine Entsprechung zum Ort Biscupici aus der sog. Zdík-Urkunde (CDB I, Nr. 115) zu finden, weil der Dorfname Biskoupky oft auch in dieser Form belegt ist.

Aus der Untersuchung der gesamten zusammenhängenden Urkunden geht hervor, daß es sich tatsächlich um einen Ort, sogar mit einer Pfarrkirche, handelt. Die Analyse, die sich auf eine sachbezogene Beurteilung der Urkunden und ihrer Rückseiten wie auch auf eine Sprachanalyse der erwogenen Ortsnamen stützt, schloß die Identifizierung mit Biskoupky aus, u.a. eben aus dem Grund, weil es dort keine Pfarrkirche gab. Aber auch die eindeutige Identifizierung mit Zbýšov ist beim derzeitigen Erkenntnisstand nicht ohne weiteres zu akzeptieren, weil der nächste Bericht über diesen Ort erst aus der Mitte des 16. Jahrhunderts stammt. Die Pfarrkirche wird sogar erst im 17. Jahrhundert erwähnt und ihre gegenwärtige Baugestalt geht auf einen Umbau vom Ende des 19. Jahrhunderts zurück. Wenn der Umbau der Kirche, die dort „von alters her“ gestanden habe, in der Regionalliteratur auch erwähnt wird, eine baugeschichtliche Untersuchung vor Ort ist immer noch nicht erfolgt, so daß sich die Entstehungszeit der Kirche nicht mit Sicherheit bestimmen läßt.

Deutsche Übersetzung: PhDr. Roman Kopřiva